

Obnova pravoslavného hesychasmu dvacátého století a jeho obraz svatosti: Kritické zhodnocení

Viorel Coman

The Twentieth-Century Orthodox Hesychast Revival and Its Image of Holiness: A Critical Appraisal This article reflects on the Neo-Hesychast movement and the impact of its image of holiness on contemporary Eastern Orthodox spirituality. This article does not intend to offer a detailed presentation of Neo-Hesychast understandings of holiness but rather to point out some of its major shortcomings: (2.1) a strong emphasis on the vertical aspect of the spiritual life with very little concern for its horizontal or social dimension; (2.2) almost exclusive identification of holiness with monasticism; and (2.3) attachment to a type of holiness which encourages anti-ecumenical and anti-Western attitudes. To this purpose, the article is divided into two main parts: the first part offers a short introduction into the Hesychast movement and its twentieth-century renaissance; the second part focuses upon the problematic aspects of the Neo-Hesychast image of holiness.

Cílem tohoto článku je nabídnout cestu k uchopení obrazu svatosti jednoho duchovního hnutí, které v minulém století proniklo do popředí pravoslavného prostředí a svou pozici si stále drží: jedná se o novohesychatskou tradici.¹ Ačkoliv ke spiritualitě novohesychasmu odkazují kriticky, není mým záměrem vykreslit negativní obraz tohoto hnutí, které dokázalo obnovit hlubokou mystiku v moderním pravoslaví a přispělo k rozkvětu duchovního života východního křesťanství v období krize a strádání. Má kritika spíše míří směrem k některým prvkům novohesychatské tradice. Je-li

1 Pro podrobný úvod k hesychasmu a novohesychasmu viz Daniel Payene, *The Revival of Political Hesychasm in Contemporary Orthodox Thought: The Political Hesychasm of John Romanides and Christos Yannaras*, Lanham: Lexington Books, 2012; Christopher Johnson, *The Globalization of Hesychasm and the Jesus Prayer*, London: Continuum, 2010; John Meyendorff, *The Byzantine Hesychasm: Historical, Theological, and Social Problems*, London: Viarorum, 1974; Irénée Hausherr, *Solitude et vie contemplative d'après l'hésychasme*, Bégrolles: Bellefontain, 1980; táž, *Hésychasme et prière*, *Orientalia Christiana Analecta* 176, Rome: Pont. Institutum Studiorum, 1966; Kallistos Ware, The Hesychasts: Gregory of Sinai, Gregory Palamas, and Nicolas Cabasilas, in: Ch. Jones, G. Wainwright, E. Yarnold (eds.), *The Study of Spirituality*, New York, NY: Oxford University Press, 1986, 242–255; André Scrima, The Hesychast Tradition: An Orthodox Christian Way of Contemplation, in: Y. Ibish, I. Marculescu (eds.), *Contemplation and Action in World Religion*, Houston: The Rothko Chapel, 1977–1978, 136–150; André Scrima, *Despre isihasm [On Hesychasm]*, Bucharest: Humanitas, 2003.

totiž na ní kladen přílišný důraz a je-li oddělena od jiných přístupů východní spirituality, může (a opravdu tomu i tak bylo) být příčinou problematického obrazu svatosti v současném pravoslaví.

Za tímto účelem článek sleduje dva kroky: po krátkém představení hesychatské tradice a její současné obnovy se bude věnovat některým z problematických aspektů teologie svatosti, které do některých pravoslavných kruhů z novo-hesychatského obrození pronikly: (2.1) přílišný důraz na vertikální dimenzi duchovního života na úkor jeho horizontálních či sociálních prvků; (2.2) propagace mnišského životního stylu jakožto ryziho a bezpečného vtělení svatosti; (2.3) náklon k druhu svatosti, který podporuje silný protizápadní a antiracionální diskurs. Je důležité tato omezení zdůrazňovat, jelikož se jedná o obraz svatosti, který následuje neustále rostoucí počet pravoslavných věřících.

1. Hesychatské hnutí a jeho obnova

V *The Cambridge Dictionary of Christian Theology* Augustine Casiday definuje hesychasmus jako „hlavní proud řecké křesťanské spirituality, který pěstuje intimní, kontemplativní vztah s Bohem obvykle skrze asketický režim půstu, bdění a modlitby.“² Tato velmi široká definice v několika bodech vyžaduje upřesnění. V první řadě je hesychasmus mystickou tradicí kontemplativní modlitby ve východním pravoslavném křesťanství, která se především spojuje se jménem byzantského teologa a mnicha 14. století Řehoře Palama (1296–1354). Ten vypracoval rozlišení mezi božskou esencí a nestvořenými energiemi u Boha.³ Zatímco Bůh zůstává nesdělitelný ve své esenci, jeho božské energie dosahují ke stvoření i k člověku za účelem jejich zbožštění (*theosis*). Slovo hesychasmus se odvozuje z řeckého podstatného jména *hesychia*, jež můžeme přeložit jako „stálost, ti-

2 Augustine Casiday, Hesychasm, in: I. A. McFarland, D. A. S. Fergusson, K. Kilby, I. R. Torrance (eds.), *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 211.

3 Viz John Meyendorff, *A Study of Gregory Palamas*, London: Faith Press, 1964; týž, *St Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris: Seuil, 1959; Dumitru Stăniloae, *Via a și învățătura sfântului Grigorie Palama* [*The Life and Teaching of St Gregory Palamas*], Sibiu: Editura Arhiepiscopiei Sibiului, 1938; Constantinos Athanasopoulos and Christoph Schneider (eds.), *Divine Essence and Divine Energies: Ecumenical Reflections on the Presence of God in Eastern Orthodoxy*, Cambridge: James Clarke and Co., 2013.

chost, klid a mlčení.“⁴ Hesychatská spiritualita se vyznačuje osamělým poustevnickým životem, vnitřní a nepřetržitou modlitbou (Ježíšova modlitba) spojenou s určitými psychosomatickými technikami, z nichž všechny vedou k sjednocení s Bohem díky milosti/božským energiím na rovině přesahující obrazy, koncepty a jazyk.

Zadruhé, i když je hnutí hesychasmu běžně spojováno se jménem Řehoře Palamy, pravoslavní badatelé souhlasí, že jeho kořeny sahají do doby o mnoho dřívější, než je 14. století.⁵ Hesychatskou praxi lze vystopovat již ve spisech egyptských a palestinských mnichů (Evagrius) 4. století stejně jako v teologii autorů, jako je sv. Makarius Veliký, Pseudo-Dionysius Areopagita, Izák Syrský, sv. Jan Klimak ze Sinaje, sv. Simeon Nový Teolog a mnoho dalších patristických spisovatelů z monastického prostředí.

V třetí řadě hnutí hesychasmu začalo v byzantském světě po pádu říše v roce 1453 upadat, ale dokázalo přežít v několika mnišských centrech: na hoře Athos, v moldavských kláštorech sv. Paisia Velicikovského v 18. století a v ruské poustevně Optina v 19. století.

Začtvrté se obnova hesychasmu v 20. století spojuje především s novopatristickým hnutím a se znovuobjevením palamské a *filokalické* tradice⁶ pravoslavními teology, jako jsou Basil Krivocheine, Dumitru Staniloae, Vladimir Lossky, John Meyendorff a mnozí další.

Augustine Casiday rozlišuje čtyři hlavní období hesychasmu: období egyptských pouštních otců (200–400); období spojené s klášteřem na Sinaji (7. a 8. století); anthonitský hesychasmus (14. století); filokalické obrození v posledních dvou stoletích.⁷ Ve skutečnosti právě vliv novopatristického hnutí⁸ ve 20. století vydláždil pravoslavnímu křesťanství cestu pro nástup novohesychasmu tak výrazně, že se tradice mystické modlitby

4 Pierre Adnès, *Hésychasme*, in: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique: doctrine et histoire*, tome VII/1, Paris: Beauchesne, 1969, sl. 382.

5 Theodore Sabo, Dan Lioy, Rikus Fick, *A Hesychasm before Hesychasm*, *Journal of Eastern Christian Studies* 4 (2014/1), 88–96; Elisabeth Behr-Sigel, *Aux origines de l'hésychasme*, in: *Le lieu du cœur: initiations à la spiritualité de l'église orthodoxe*, Paris: Cerf, 1989, 61–69.

6 Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers: From the Philokalia to the Present*, London: SPCK, 2015, 1–12; Brock Bingham, Bradley Nassif (eds.), *The Philokalia: A Classic Text of Orthodox Spirituality*, Oxford: Oxford University Press, 2012; Christopher C.H. Cook, *The Philokalia and the Inner Life: On Passions and Prayer*, Eugene, OR: Pickwick Publications, 2012.

7 Augustine Casiday, *Hesychasm*, 211.

začala považovat za „pravé jádro východní spirituality“⁹ a zastínila další duchovní směry a jejich obrazy svatosti: výrazněji eucharistocentrickou spiritualitu Nikolaje Afanasjeva, Johna Zizioula a Alexandra Schmemmanna nebo více sociálně angažované typy spiritualit, které se zachovaly ve spisech Bulgakova, Berdajeva a dalších.

Dle mého názoru je jeden z nejdůležitějších úkolů současné pravoslavné teologie vytvořit prostor pro koexistenci těchto spiritualit, protože každá má své určité slabiny, a tak je třeba, aby byl jeden postoj vybalancován dvěma zbývajícími. Právě na slabiny novohesychatského obrazu svatosti se zaměřuje tento článek.

2. Novohesychatský obraz svatosti

Z důvodu omezené délky článku není mým záměrem prezentovat novohesychatské chápání svatosti vyčerpávajícím způsobem. Jedná se o velmi komplikovanou otázku, na niž v tomto článku chybí odpovídající prostor. Mým cílem je spíše stručně ukázat tři podstatné aspekty novohesychatského obrazu svatosti a poukázat na jejich problematický dopad na pravoslavnou spiritualitu.

2.1 Přílišný důraz na vertikální dimenzi duchovního života

Není žádným tajemstvím, že pravoslavní myslitelé 20. století, zvláště průkopníci novopatristického, palamského a filokalického obratu v teologii, neprojevovali větší zájem o sociální angažovanost církve ve světě. Pokud

-
- 8 Novopatristické hnutí v pravoslaví 20. století zahrnovalo skupinu teologů, kteří ve východní teologii zdůrazňovali potřebu návratu k církevním otcům za účelem její obnovy a vymanění se z vlivu západní scholastiky, která po celá staletí pronikala do její ekleziologie, etiky a spirituality. Viz Viorel Coman, *Revisiting the Agenda of the Neopatristic Movement*, *Downside Review* 136 (2018/2), 99–117; Paul Ladouceur, *Treasures New and Old: Landmarks of Orthodox Neopatristic Theology*, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 56 (2012/2), 191–228; Andrew Louth, *The Patristic Revival and its Protagonists*, in: M. B. Cunningham, E. Tkeokritoff (eds.), *The Cambridge Companion to Orthodox Christian Theology*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 188–203.
- 9 Sergey Horuj, *Hermeneutics of the Human Body According to Hesychast Anthropology*, in: A. E. Kattan, F. A. Georgi (eds.), *Thinking Modernity: Towards a Reconfiguration of the Relationship between Orthodox Theology and Modern Culture*, Balamand Theological Conferences I, Tripoli/Lebanon: St. John of Damascus Institute of Theology, 2010, 93.

jsem si vědom, žádný z hlavních představitelů palamského a filokalického směru v moderní teologii nenabídl pravoslavní solidní pojednání o potřebě církve řešit komplexní sociální otázky, jako jsou nespravedlnost, zdraví, chudoba, diskriminace, nerovnost, věda, kultura, technologie apod.¹⁰

Například ani v Losského teologii ani ve spisech Stăniloae nenajdeme rozpracovanou reflexi sociálního učení církve ani postoj k ekonomické, kulturní a politické přeměně moderní společnosti. Bylo by samozřejmě zjednodušující tvrdit, že vliv novohezychasmu na jejich texty a s ním spojený obraz svatosti je hlavním faktorem stojícím za nízkým zájmem o rozvíjení sociálně relevantnější teologie. Vasilios Makrides z Erfurtské univerzity ve svém článku z roku 2013 již vyjmenoval mnoho důvodů, proč pravoslavná teologie není schopná dostat se na takový stupeň.¹¹ Nicméně zastávám názor, že dopad hesychatské spirituality na současnou pravoslavnou teologii je jedním z možných vysvětlení, proč novopatrističtí teologové v otázce církevní angažovanosti ve světě mlčí.

Právě silný novohezychatský důraz na samotou, určitý odstup od světa, vnitřní modlitbu, niternost, kontemplaci a komunikaci s božskými energiemi vede ke spiritualitě, jež je zaměřena na vertikální vztah mezi člověkem a Bohem, zatímco se horizontální rovina a aktivní účast na přeměně světa dostává do pozadí. Dovedeno do extrému (jako v případě Hierothea Vlacha) taková spiritualita vykresluje přínos světce pro svět téměř výhradně z hlediska modlitby; jakákoliv forma účasti na dějinném procesu, která také může nabývat podoby protestu proti chudobě a různým nespravedlnostem světa, je považována za protestantské či římskokatolické zkreslení asketické a hesychatské tradice pravoslavné církve.¹²

10 Tím nechci říci, že tvůrci novopatristického hnutí byli zcela lhostejní k sociální angažovanosti církve. Například jak Vladimir Lossky, tak i Dumitru Stăniloae kritizovali jakoukoliv formu ekleziální ghettoizace. Viz Vladimir Lossky, *The Temptation of Ecclesial Consciousness*, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 32 (1988/3), 245–254; Dumitru Stăniloae, *The Problems and Perspectives of Orthodox Theology*, in: D. Stăniloae, *Theology and the Church*, přel. R. Barringer, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1980, 213–226. Mé poznámky spíše odkazují ke skutečnosti, že žádný zástupce novopatristického hnutí nepostavil sociální otázky církve do středu své teologie a ekleziologie.

11 Vasilios Makrides, *Why Does the Orthodox Church Lack Systematic Social Teaching?*, *Skepsis: A Journal for Philosophy and Interdisciplinary Research* 23 (2013), 281–312.

12 Hierotheos of Nafpaktos, *Mia kuophoroumene hairesis eis ten Orthodoxon Ekklesian*, *Orthodoxos Tupos* (2011), cit. podle Efstathios Kessareas, *Orthodox Theological*

Podle zástupců novohesychasmu model svatosti hodný následování s sebou nese spíše oddělení od světa pomocí očištného procesu, který je součástí třídičné struktury vzestupného procesu deifikace: očištění, osvětlení, sjednocení, neboli *theosis*, namísto angažovanosti v něm a snaze o jeho proměnu. I když druhý krok hesychatského procesu *theosis* se skládá z kontemplativního postoje ke světu bez emocí, v praxi poskytly principy procesu osvětlení jen zřídka hesychatské spiritualitě impuls jednat pro přeměnu světa podle náboženských hodnot, jež za nimi stojí, namísto pouhé modlitby a pasivního očekávání příchodu eschatonu.¹³

Je však třeba doplnit ještě několik postřehů: Zprvve hesychatská spiritualita v podání Řehoře Palamy a mnohých dalších patristických postav obsahuje teologické zdroje, které mají potenci tento přílišný důraz na vertikální dimenzi procesu *theosis* vyvážit. Jedná se o bohatou teologii těla v některých patristických spisech, které se vztahují k hesychatské tradici a které mohou sloužit jako základ rozvoje teologie a spirituality, jež dávají význam všem fenoménům lidské zkušenosti.¹⁴ V druhé řadě obraz svatosti spojený s angažovaností ve světě nestojí s obrazem svatosti odkazujícím k askezi a modlitbě v opozici, ale jedná se o komplementární a vzájemně se podporující aspekty. V tomto smyslu něco hodnotného může hesychatské spiritualitě nabídnout ke světu obrácená spiritualita matky Marie Skobtsové (1891–1945).¹⁵ Její spiritualita ukazuje, že angažovanost ve světě učí, jak se modlit a setkat se s Bohem v bližních. Stejně tak platí i obrácený proces: modlitba nás učí, jak přistupovat ke světu.

Currents in Modern Greece after 1974: Ongoing Tensions between Reform and Conservatism, *Journal of Modern Greek Studies* 33 (2015), 245.

- 13 Pro podrobný popis třídičné struktury procesu deifikace viz Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistica Bisericii ortodoxe*, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002, 73–440; anglický překlad: *Orthodox Spirituality: A Practical Guide for the Faithful and a Definitive Manual for the Scholar*, přel. J. Newville, O. Kloos, South Cannan, PA: St. Tikhon's Seminary Press, 2003, 77–374.
- 14 Kallistos Ware, *Praying with the Body: The Hesychast Method and Non-Christian Parallel*, *Sobornost* 14 (1992/2), 6–35.
- 15 Matka Maria Skobtsova byla velmi známou postavou ruské diaspory v Paříži. Následovala mnišskou formu života, pro kterou byla zároveň typická výrazná angažovanost ve světě. Viz Sergei Hackel, *Pearl of Great Price: The Life of Mother Maria Skobtsova, 1891–1945*, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1981; Michael Plekon, *Living Icons: Persons of Faith in the Eastern Church*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2002, 59–80.

2.2 Mnišský způsob života jakožto privilegované ztělesnění svatosti

Je velmi známou skutečností, že hesychatská tradice vznikla v mnišském prostředí a že byla v podstatě monastickým hnutím. Spiritualita nepřetržitě vnitřní modlitby, samoty, odstupu od světa a asketických praktik k získání božského světla odpovídá hlavním hodnotám a praktikám mnišství.

Bez ohledu na to, ke kterému století patří, veliké postavy hesychasmu jsou převážně mnišské postavy: Řehoř Palama, Nil Sorsky, Paisius Velickovsky, sv. Nikodém Hagiorita, Serafim Sarovský, sv. Siluán Athonský, Josef Hesychasta a další. Pokud otevřeme pojednání věnované hesychatské praxi a spiritualitě, vystupují v něm slova jako „starší“ a „opaté“ a příklady mystických zkušeností jsou uváděny téměř výhradně z mnišských komunit. Ačkoliv v teorii je spiritualita hesychatského hnutí adresována širší veřejnosti mimo mnišské prostředí, v praxi je realizována spíše v klášterech než laickými pravoslavnými věřícími.¹⁶ Avšak i když se obrací k laickým pravoslavným věřícím, základní předpoklady novohesychatské spirituality a jejího obrazu svatosti jsou zvýrazněny monastickými prvky, které velmi často kráčí ruku v ruce se specifickým povoláním laiků v církvi.

Po sedmém ekumenickém koncilu pravoslavné křesťanství získalo silný mnišský charakter. Ten se nejzřetelněji projevil ve spiritualitě a liturgii. Hnutí hesychasmu a novohesychasmu přidalo ještě silnější impuls k pronikání monastického ducha do všech oblastí církevního života. Není vzácností dnes slyšet pravoslavné duchovní i laiky, jak jednotně prohlašují mnišství za ideální křesťanský způsob života a asketismus mnišského života za nejadekvátnější obraz svatosti.

Tento styl přemýšlení mohu ukázat na výstižném příkladě: zhruba za celých 60 let doby, kdy rumunská pravoslavná církev začala vykonávat vlastní kanonizační řízení, 90 % těch, kdo byli prohlášeni za svaté, pocházelo z mnišského prostředí.¹⁷ Laici bývají za svaté prohlášeni velmi ojedinele.

16 Tim Noble, Hesychasm in Retreat, in: I. Noble, K. Bauerova, T. Noble, P. Parushev (eds.), *Wrestling with the Mind of the Fathers*, Yonkers, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 2015, 117.

17 Celý seznam svatých, kteří byli kanonizováni rumunskou pravoslavnou církví za posledních 60 let je zveřejněn in: <http://ziarullumina.ro/sfintii-romani-contureaza-identitatea-locala-ortodoxa-cu-specificul-ei-national-dum-28017.html> (19. červen 2018). Seznam je z roku 2010. Od té doby také další osoby byly prohlášeny za svaté, ale nic se ve skutečnosti nezměnilo.

Situace se stává ještě dramatičtější, pokud se podíváme na počet kanonizovaných žen v rumunské pravoslavné církvi: pouze jedna (z počtu více než 50 kanonizovaných osob). Všichni, kdo byli kanonizováni rumunskou pravoslavnou církví v posledních 60 letech, jsou jistě duchovní a svatí lidé; není to jejich svatost, co zde zpochybňuji. Sám k těmto svatým lidem chovám hluboký a upřímný obdiv. Zpochybňuji spíše mentalitu, která stojí za výběrem kanonizovaných a která bohužel opomenula ukázat, že svatost je o mnoho rozličnější kategorie a zahrnuje také laiky a ženy.

2.3 Svatost a antiékumenismus/westernismus

Tento poslední aspekt, který bych chtěl stručně zmínit, rozkvetl v rámci rigoristických a fundamentalistických skupin pravoslavné církve především v druhé polovině minulého století. Obnova novo-hesychatského hnutí v některých moderních pravoslavných kruzích byla postavena na čtení spisů Řehoře Palamy a jeho tvrdé kritiky Barlaamova racionalismu jakožto „formy opozičního vyhranění se proti západní teologii“.¹⁸ Protizápadní diskurs je silně propagován staršími a opaty z různých mnišských komunit, zvláště pak z hory Athos, a sdílí jej dnes i vysoký počet laiků a teologů.¹⁹

Obraz svatosti vykreslený v rámci těchto velmi konzervativních a rigoristických kruhů zahrnuje proto i prvky silného nacionalismu, anti-westernismu a výraznou opozici vůči akademickému či racionálnímu přístupu v teologii. Aristotle Papanikolaou shrnul tyto názory následovně: „slogan, že na rozdíl od Západu je pravoslavná teologie zkušenostní a ne raciona-

18 Tim Noble, *Hesychasm in Retreat*, 115. Vliv hesychasmu není jediným faktorem, který vysvětluje současný pravoslavný fundamentalismus. Viz Pantelis Kalaitzidis, *Theological, Historical, and Cultural Reasons for Anti-Ecumenical Movements in Eastern Orthodoxy*, in: P. Kalaitzidis et al. (eds.), *Orthodox Handbook on Ecumenism: Resources for Theological Education*, Regnum Studium in Global Christianity, Volos: Volos Academy Publications, 2014, 134–152; Pantelis Kalaitzidis, *From the „Return to the Fathers“ to the Need for a Modern Orthodox Theology*, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 54 (2010/1), 5–36; Vasilios Makrides, *Orthodox Anti-Westernism Today: A Hindrance to European Integration?*, *International Journal for the Study of the Christian Church* 9 (2009/3), 209–224.

19 Pantelis Kalaitzidis říká, že John Romanides a Christos Yannaras jsou „dva z nejvlivnějších protizápadních teologů [řecké] teologické generace 60. let“ (Pantelis Kalaitzidis, *The West in Contemporary Greek Theology*, in: G. Demacopoulos, A. Papanikolaou [eds.], *Orthodox Constructions of the West*, New York: Fordham University Press, 2013, 144.)

listická“, je velmi rozšířený. Podle něj tyto silně protizápadní hlasy v pravoslaví

často vysvětlují, že pravé poznání Boha je zkušenost božských nestvořených energií, kterou získáme skrze askezi; mnich je proto pravý teolog. Patristický výrok, že pravým teologem je člověk modlitby, je převeden do pravoslavného anti-intelektualismu, který vidí klášter jakožto pravé místo pro výuku teologie i teologická vyjádření a k „akademickým“ formám teologie podporuje podezřívavý postoj. V tomto pojetí teologie nehraje rozum vůbec žádnou roli a vyhranění se vůči rozumu je často způsobem sebeidentifikace pravoslaví proti heretickému Západu. Pokud Západ v teologii zdůrazňuje důležitou roli rozumu, pak my, jako pravoslavní, nesmíme dělat to, co dělá Západ.

Podle Papanikolaoua taková pozice proti Západu a roli rozumu v teologii neukazuje nic jiného než „překroucený apofatismus“.²⁰ Ve skutečnosti v některých pravoslavných komunitách platí, že čím více je starší či opat zaměřený proti Západu a proti ekumeně nebo čím více kritizuje akademický přístup v teologii a kontakt se západním křesťanstvím, ať už protestantským či katolickým, tím je tento starší světější a ctihodnější; dokonce se může stát, že je považován svými následovníky za neomylnou a svatou autoritu, která má právo a posvátnou povinnost bránit čistotu pravoslavné víry před vnitřními i vnějšími nepřáteli či před zkreslováním a která má zničit jakoukoliv formu spolupráce pravoslaví s ostatními křesťanskými církvemi. Po koncilu na Krétě 2016 taková zavádějící forma svatosti zahrnovala dokonce neposlušnost a zrušení kanonických vazeb s místním biskupem na protest proti ekumenické orientaci Svatého a velkého koncilu pravoslavné církve a jeho dokumentů.²¹ Ačkoliv o tomto aspektu může být řečeno o mnoho více, zastavím se zde a přejdeme k závěru.

20 Aristotle Papanikolaou, The Role of Reason in the Formation of the Doctrine of the Trinity, in: I. Tulcan, M. Stavrou, P. Bouteneff, C. Ioja (eds.), *The Function and the Limits of Reason in Dogmatic Theology: Papers of the Third International Symposium of the International Association of Orthodox Dogmatic Theologians, Thessaloniki, 23-26 June 2011*, Sibiu: Astra Museum, 2012, 331–332.

21 Paul Ladouceur, On Ecumenism: Anti-Ecumenical Theology in Orthodoxy, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 61 (2017/3), 323–355. Viz také jeho článek o Krétském koncilu: *The Holy and Great Council of the Orthodox Church (Crete, 2016)*, *OEcuménisme/Ecumenism* 51 (2016), 18–39.

3. Závěr

V tomto článku jsem poukázal na několik slabín hesychatské spirituality, poté co byla přijata do některých současných pravoslavných kruhů: nedostatek vážného zájmu o sociální práci církve, přílišný důraz na mnišský život jako vzor svatosti, protizápadní a antiekumenický diskurs.

Jak již bylo zdůrazněno v úvodu, tento článek nemá za cíl zjednodušovat principy hesychasmu a jeho obrazu svatosti a ani nezamýšlí tvrdit, že je jeho spiritualita pro dnešní společnost a její problémy nerelevantní. Novohesychatská spiritualita, která se rozvíjela v 19. a 20. století, je jedním z distinktivních rysů současného pravoslaví a znovuobjevení jejích hlubokých myšlenek pomohlo věřícím odolávat krutostem komunistického režimu ve východních zemích, jako je Rumunsko, Rusko, Srbsko, Bulharsko a další. Za zmínku stojí minimálně pozitivní vliv překladu *Filokalie* Dumitru Stăniloaea do rumunštiny v temných letech komunistické totality. Díky hesychatské praxi vnitřní modlitby, důrazu na vnitřní život a odstupu od zneklidňujícího politického kontextu mnozí rumunští pravoslavní křesťané našli alternativní způsob života během desetiletí útlaku a mučednictví stejně tak jako cestu ke svobodě.

Tento článek měl spíše za cíl poukázat na některé aspekty hesychatské a novohesychatské spirituality, které byly během staletí příliš zdůrazňovány a nevyhnutelně vedly k některým problémům v souvislosti s angažovaností církve ve světě, s univerzálním a různorodým povoláním ke svatosti a s ekumenickými vztahy.

Ačkoliv bylo záměrem článku zaznamenat některé problematické aspekty svatosti ve vztahu k novohesychatskému obrození v moderním pravoslaví spíše než navrhnout cesty, jak jim předcházet a řešit je, osobně věřím, že první dva aspekty mohou dojít k řešení, pokud současná pravoslavná teologie znovu objeví skutečnost, že svatost je realita, která se projevuje rozmanitými cestami a způsoby, a že tato rozličná vyjádření svatosti jsou komplementární a harmonická.

Jakkoliv je hesychatské tradice důležitá, neměla by být ve východním křesťanství považována za jediný výraz svatosti. Je třeba, aby i ostatní hlasy a výrazy svatosti byly slyšet a vidět. Co se týká třetího problematického aspektu, který se pojí s protizápadním obrazem svatosti, objevujícím se v některých konzervativních kruzích, zastávám názor, že se jedná o kom-

plexní otázku, která by měla by být neodkladně řešena na institucionální rovině církve.

Z angličtiny přeložila **Barbora Šmejdová**

Viorel Coman, Ph.D.

Post-Doctoral Researcher

Sint-Michielsstraat 4 – box 3101

3000 – Leuven, Belgium

viorel.coman@kuleuven.be